

האגודה להבנה ביהדותית בישראל (ע"ר)
جمعية المواخاة بين الأديان في اسرائيل
THE ISRAEL INTERFAITH ASSOCIATION

יוסף עמנואל (מנלה)
כ"ז בטבת תרצ"ג – ט"ז בסיוון תשע"ג
24.5.2013 – 25.1.1933

צולם על ידי ידידו יואל אורנט
Photo by his friend Joel Orent

מתוך כתב העת Religionen In Israel (דתות בישראל) מס' 19 (2013-2)

דבר העורך מיכאל קרופ

הקדמה

אֲנִיגְנוֹס אִישׁ סוֹכּוֹ קֶבֶל מְשֻׁמְעוֹן הַצִּדִּיק. הוּא הָיָה אוֹמֵר, אֶל תְּהִי
כַּעֲבָדִים הַמְשֻׁמְשִׁין אֶת הָרֵב עַל מְנַת לְקַבֵּל פָּרֶס, אֲלֵא הָיוּ כַּעֲבָדִים
הַמְשֻׁמְשִׁין אֶת הָרֵב שְׁלֵא עַל מְנַת לְקַבֵּל פָּרֶס, וַיְהִי מוֹרָא שְׁמַיִם עֲלֵיכֶם.
(פרקי אבות א', ג').

יוסף עמנואל המנוח היה שנים רבות המזכיר הכללי של האגודה
להבנה בין-דתית בישראל, ופעל לפי הציטוט דלעיל. יוסף עמנואל
פעל מתוך "מורא שמיים" ושלא על מנת לקבל פרס, בלי לדאוג
לעצמו. אולם למרבה המזל חברים טובים וגמלת זקנה מהמדינה
אפשרו לו למצוא בית החלמה ראוי בשנותיו האחרונות. יוסף עמנואל
נפטר לאחר מחלה ממושכת בחודש מאי 2013 ונקבר ביישוב היהודי-
ערבי נווה שלום (וואחאת אל סאלאם), שהיה ממייסדיו; ליד קברו
של אבי נווה שלום, האב ברונו הוסאר.

אנו מקדישים את הגיליון הזה של "דתות בישראל" לזכרו של יוסף.
להלן תיאור קצר של דמותו ששרטטתי על פי מסמכים שהעבירה לנו
אשתו, הדרה. כמו כן נכללים בגיליון הספדים של בני משפחה,
ידידים, וקטע מתוך ספר המתאר את החיפוש הרוחני בישראל בשנות
החמישים של המאה העשרים ואת יוסף עמנואל (בשמו הקודם יוסף
מנלה), שפעל רבות בתחום זה ומילא בו תפקיד חשוב.

ליוסף עמנואל הייתה אישיות יוצאת מן הכלל. בזכות מזגו הנוח
ושלוותו הוא הוביל את התנועה הבין-דתית ברחבי ישראל כמו ביד
נעלמה. היה זה יוסף שיזם באותם ימים את שיתוף הפעולה הבין-
דתי בישראל – מהלך שהסתיים עם מותו. חובה עלינו, ממשיכי דרכו,
לאזור עוז ולהתחיל לפעול מחדש. אנו זקוקים ליוסף עמנואל חדש.

חיים למען הזולת ועם הזולת

יוסף עמנואל נולד בפולין בשנת 1933, ונקרא יוסף מנלה. מנלה הוא שם יהודי-ספרדי שמקורו בפורטוגל. הוריו עלו לארץ ישראל עם יוסף ואחותו בשנת 1936. אחות נוספת נולדה בארץ. כמעט כל קרובי המשפחה, ממשפחת אביו ואמו, שנותרו בפולין נרצחו על ידי הנאצים.

משפחת מנלה התיישבה בחיפה, שם גדל יוסף ולמד – בתחילה בבית ספר עממי דתי. ב-1947 עבר יוסף לבית הספר הריאלי, שבאותם ימים נחשב לבית הספר הטוב ביותר בארץ – הוא עודד וטיפח תלמידים מצטיינים. אחד המורים בבית הספר הריאלי היה ד"ר יוסף שכטר, מבכירי המחנכים ביישוב העברי לפני קום המדינה, שהקים תנועה חדשה שנקראה "השכטריסטים" (תלמידיו של יוסף שכטר). יוסף היה השכטריסט הראשון, ואחד מהתלמידים החביבים על שכטר שתמך בו מאוד. יוסף עמנואל, מצדו, עזר למורו בכתיבה ובתרגום של מאמרים, ותרם רבות להפצת הרעיונות של שכטר ותורתו.

לאחר סיום התיכון התארגנו יוסף וחבריו לגרעין שמטרתו הייתה לנהל את חייו על פי רעיונותיו של שכטר, ובסופו של דבר הם הקימו את היישוב יודפת שבגליל המערבי התחתון. המתדיינים הצעירים רצו לממש את הרעיון של התחדשות יהודית, בנוסף ומעבר לזרמים המוכרים מאותם ימים: האורתודוקסי והליברלי. כמו כן ניסתה החבורה להקים "חברותא" שתענן את הרוח החלוצית ה"סטנדרטית" שהייתה רווחת בהתיישבות העובדת מראשית ימיה של התנועה הקיבוצית. החלוציות החדשה של יישוב זה ומעורבותו של יוסף תוארו בספר *The Wild Goats of Ein Gedi* של הרברט ויינר. הספר יצא לאור במספר מהדורות בשנות ה-70, והשפיע על צעירים רבים. הפרק על יודפת ועל יוסף מובא להלן.

היישוב יודפת היה אבן שואבת לצעירים מהארץ ומחוצה לה. רבים רצו ללמוד מיוסף על השכטריסטים ועל והחיים בכפר. ביניהם היו בני דתות שונות: בודהיסטים מתנועתו של מהטמה גנדי בהודו;

נוצרים כמו האב יוחנן אליחי ממסדר האחים הקטנים של ישוע שייסד שרל דה פוקו ולימים עמד בראש קהילת הקתולים דוברי העברית בישראל; האח דניאל רופאייזן ממסדר הכרמליתים; הפילוסוף היהודי-צרפתי אנדריי שוראקי שעלה לארץ מצרפת באותם ימים; ורבים אחרים מצרפת, שווייץ, גרמניה, ארה"ב ואפריקה. יוסף עמנואל שלט בשש שפות: עברית, יידיש, ערבית, אנגלית, גרמנית וצרפתית, מה שהועיל לו מאוד ביצירת קשרים עם אנשים אלה. באותם ימים עסק יוסף גם בעבודה ספרותית. הוא ערך וכתב מאמרים למורו יוסף שכטר ועבד כמתרגם.

בעידודו של פרופ' הוגו ברגמן הוקם בתל אביב חוג בין-דתי. יוסף עמנואל עבר לתל אביב, וסייע בידי קלוטילד מטיס, קנדית קתולית שהגיעה לישראל במטרה לממש את חזונה, לבנות את החוג – חוג שקודם לכן לא היה קיים בארץ. אהוד בן עזר, שהרצה בפני חוג זה ב-1975, תיאר את קלוטילד מטיס ביומנו: "קלוטילד, נוצרייה מקנדה, לידי קשישה נפלאה ויוצאת דופן, שבאה לישראל מתוך כוונה לכוון במדינה זו פעילות בין-דתית".

בתל אביב הוציא יוסף לאור, יחד עם יצחק צימרמן ואינטלקטואלים אחרים, את כתב העת "פרוזדור", שמטרתו הייתה להציג בפני הקורא – בעיקר בקרב חוגים אינטלקטואליים – כיוון מחשבה חדש להבנת היהדות, וכן לחשוף אותה לדתות אחרות. מאוחר יותר הוציא יוסף לאור את העיתון "פתחים" יחד עם איש החינוך וחתן פרס ישראל יוסף בנטוויץ', שחשיבתו דמתה לזו של יוסף.

באותו זמן פנה אליו כומר דומיניקאני, ברונו הוסאר, בבקשה שיעזור לו להגשים את חלומו – להקים כפר בין-דתי, וכרגיל יוסף נענה ברצון לאתגר. ברונו הוסאר היה בנם של הורים יהודים צרפתים מתבוללים שחיו בקהיר. לאחר שוב משפחתו לצרפת סיים ברונו את לימודי ההנדסה. ב-1935, בתקופת לימודיו, התנצר ברונו והשקיע את מעייניו בלימוד התיאולוגיה הקתולית. הוא הצטרף למסדר הדומיניקאני והוסמך לכמורה ב-1950. בעת פעילותה של הוועידה השנייה של הוותיקן מונה ברונו הוסאר להיות מומחה ליד מזכירות הוותיקן לקידום האחדות הנוצרית, ולבקשתו של קרדינל אוגוסטין באה (Augustin Bea) השתתף בכתיבת הטיוטה להצהרה נוסטרה

אטאטה (Nostra Aetate). ב-1953 הגיע ברונו לחיפה בפעם הראשונה. משנת 1960 הוא עמד בראש קהילת הקתולים דוברי העברית בירושלים. במשך השנים, ובעקבות פגישותיו עם קבוצות דתיות רבות, התגבש אצלו הרצון לפעול למען יותר הבנה וכבוד בין הדתות המונותאיסטיות הגדולות. הוא חזר חלקת אדמה על גבעת טרשים השייכת למסדר השתקנים בלטרון – חלקה שעד 1967 הייתה בשטח ההפקר. שם, ב-1970, הקים ברונו הוסאר, שקיבל אזרחות ישראלית ב-1966, את היישוב נווה שלום (וואחאת אל סאלאם), יחד עם קבוצת מתנדבים. תקוותו של ברונו הייתה שיישוב שבו יחיו זה לצד זה נוצרים, יהודים ומוסלמים יהיה כפר של שלום, מקום שבו בני הדתות השונות יכבדו זה את זה למרות ההבדלים ביניהם.

ב-1970 העתיק יוסף את מקום מגוריו לירושלים, וקיבל את הזמנתו של פרופ' צבי ורבלובסקי להיות המזכיר הכללי של האגודה להבנה בין-דתית בישראל. ב-1950 הקימו מרטין בובר, הוגו ברגמן ואינטלקטואלים אחרים את הוועד הבין-דתי בישראל, אך פעילותו הייתה מצומצמת למדי. ניתן לומר שהיוזמה להקמתו של הארגון הבין-דתי הייתה של משרד החוץ. מרטין בובר ואחרים התבקשו להקים מסגרת שאלה יוכלו להתקשר מבקרים מחו"ל, במיוחד קבוצות של נוצרים מאמריקה ומאירופה, שתרמו אחר דרכים ושותפים לשיח עם היהדות בישראל.

הצמד ורבלובסקי-עמנואל גיבשו-הקימו את האגודה להבנה בין-דתית בישראל בדמותה הנוכחית, כמסגרת לטיפול ההבנה בין קבוצות דתיות מלאומים שונים בארץ. הסניפים בירושלים היו דוגמה לקבוצות מעורבות במקומות שונים בארץ, במיוחד בצפון – בעכו, נצרת ובכפרים ערביים, וגם במקומות אחרים: בבאר שבע, בלוד ובערים עם אוכלוסייה מעורבת. התפתחו קשרים עם מרכזים כמו "בית הגפן" בחיפה, ובעכו נוסד "בית קדם" – בשיתוף מרכז בובר של האוניברסיטה העברית, שבראשו עמד קלמן ירון. את כל היוזמות הללו ניהל יוסף עמנואל. יוסף ליווה באופן אקטיבי את הקמתה של קהילת הנזירים ב"לברה נטופה" שבגליל המערבי, שבין מטרותיה היה ניסיון לעזור לכפר הערביים השכנים. בירושלים עזר יוסף לקבוצות כמו "מרכז ממרא" בירושלים המזרחית, בניהולה של רינה גפטמן, שאף היא הייתה מראשוני נווה שלום.

פרוייקטים רבים של האגודה להבנה בין-דתית נועדו לחזק את ההבנה בין קבוצות האוכלוסייה השונות בישראל. הפרוייקט "חינוך לשלום" התגבש כדי לעזור למורים ולתלמידים בבתי הספר היסודיים ללמוד וללמד שוויון. גבריאל שטרן, מבכירי העיתון "על המשמר", תרם את כספו לאגודה. עם כסף זה ייסד יוסף את הפרס השנתי של האגודה הבין-דתית בישראל, שחולק מדי שנה ליוצרים שתורמו לקידום ההבנה והאחוה בין בני העדות והדתות השונות בארץ. כמו כן ארגן יוסף גם סמינרים באזורי קונפליקט, שנועדו לחשוף את האוכלוסייה בישראל לבעיות של המיעוטים שעליהם ידעו מעט מאוד. האגודה הייתה מעורבת מאוד גם בסיוע למפוני איקרית ובירעם (כפרים בצפון הארץ שבמלחמת השחרור קיבלו תושביהם הוראה לנטוש את בתיהם, תוך הבטחה [שלא מומשה] שיוחזרו אליהם בתום הקרבות) לשוב לכפריהם. הפעילות למען עקורי איקרית ובירעם לא נשאה עד עתה פרי.

האגודה להבנה בין-דתית בישראל קיימה סמינרים שנתיים לאזרחי ארצות שבשנות השבעים לא היו למדינת ישראל קשרים דיפלומטיים עמו, כמו הודו, ספרד וארצות אפריקה. מידע על הסמינרים שהיו מיועדים לארצות אפריקה ניתן למצוא בדברים לזכרו של יוסף שכתבה ג'ון פאולין. את הסמינרים מימן משרד החוץ, שבדרך זו טיפח קשרים עם ארצות אלה.

מ-1982 עד 1990 ערך יוסף עמנואל את כתב העת Christian Life in Israel באנגלית, צרפתית, ספרדית ופורטוגזית. גם להוצאתו לאור של כתב העת Religionen in Israel, היה יוסף אחראי.

רשימת הקבוצות שעמן טיפח יוסף קשרים בארץ ומחוצה לה ארוכה ביותר. הקשר בין ארגונים נוצריים-יהודיים ובין הארגון בישראל נשמר בעזרת ארגון הגג "המועצה הבינלאומית הנוצרית-יהודית" (ICCI) השוכן בביתו של מרטין בובר בהפנהיים (Heppenheim), גרמניה. יוסף היה פעיל מאוד בארגון זה.

ב-1982 קיבל יוסף את פרס השלום של כתב העת ניו אוטלוק (New Outlook) על פועלו למען השלום במסגרת האגודה להבנה בין-דתית בישראל, במיוחד בחטיבה הערבית של הארגון.

ב-1990 הגיעה האגודה למשבר כלכלי, ויוסף התפטר מתפקידו כמזכיר הכללי של הארגון. פעילות הארגון הלכה ופחתה, במיוחד לאור העובדה שסבסודו הלך ופחת. הפעילות הבינלאומית של האגודה הבין-דתית כבר לא הייתה דרושה, כי מדינת ישראל כוננה יחסים דיפלומטיים עם הארצות שעבורן נהג הארגון לארגן סמינרים. למרות הכול, המשיך יוסף את הקשר שלו עם הארגון ופועלו, ושימש כיועץ להנהגה החדשה שנהנתה מקשריו המרובים והמיוחדים עם חוגים בין-דתיים רבים בארץ ובעולם. יוסף הקדיש את שנותיו האחרונות לקטלוג הארכיון של האגודה להבנה בין-דתית בישראל, הממוקם עתה במכון התיאולוגי בטנטור (שבין בית לחם לירושלים).

בשיחה עם מיכאל קרופ ולוטפי לאחאם
A meeting with Michael Krupp and Lutfi Laham

הלוויה בנווה שלום

לפני שמונה שנים נפל יוסף, שבר רגל, ואושפז במספר בתי חולים. גם ממיטת חוליו המשיך יוסף לייעץ לארגון. לצערנו לא היה ביכולתו לכתוב את הביוגרפיה שלו אפילו בעזרת מתנדבים. במשך השנים הלכה בריאותו והתדרדרה. מפאת בריאותו הירודה הוא חגג את יום הולדת ה-80 שלו במרס 2013 במקום בחודש ינואר, החודש שבו נולד. חגיגת יום ההולדת התקיימה בנווה שלום, בהשתתפותם של אורחים רבים מהקהילה הבין-דתית. בחודש מאי 2013, הכניעה המחלה את יוסף. הוא נקבר בנווה שלום ליד קברו של אבי המקום, האב ברונו הוסאר.

דברים לזכרו

ההספד שנשא אחיינו ישראל וגנר על קברו

התכנסנו כאן היום להיפרד מדודי האהוב יוסף עמנואל (מנלה).

בשבילי כילד ונער יוסף תמיד היה האח החכם והמלומד של אימא מירושלים, והייתי מספר לכולם בגאווה שהדוד שלי יודע שש שפות (עברית, יידיש, אנגלית, צרפתית, ערבית וגרמנית). המפגשים שלנו היו בדרך כלל באירועים משפחתיים. אירוע שתמיד אהבתי היה ליל סדר עם יוסף. הקריאה בהגדה הייתה מתובלת בשאלות ובהסברים – מה שהפך את האירוע מקריאה משעממת וציפיה לאוכל, למפגש מרתק ומחנך.

לפני שנים אחדות, העבירה אלי הדרה מספר מסמכים של יוסף שחשבה שראוי שיישמרו. מאז אותו יום התעמקתי בהם פעמיים. בפעם הראשונה לפני כשלוש שנים – כשרון בני הבכור היה בכיתה ז' ועשה עבודת שורשים, ואתמול. בפעם הראשונה חיפשנו יותר מידע על סבי, אביו של יוסף ושל אמי, אבל כבר אז כל פעם שנתקלתי במסמך הקשור ביוסף היה זה מכתב הצטיינות כלשהו. ושוב עלה לנושא השיחה האח החכם של סבתא טובה מירושלים. הפעם השנייה הייתה אתמול כעזרה לכתיבת הספד זה.

החלטתי לספר לכם מספר דברים שחשבתי שראוי שיסופרו על יוסף ויעזרו לכולנו ללמוד קצת על האדם שהיה. וגם לחלוק מסמך קצר מלפני מספר שנים שבהם אולי מסכם יוסף בראשי פרקים את חייו.

יוסף נולד בפולין לפני שמונים שנה וארבעה חודשים. כשהיה בן שלוש וחצי עלתה משפחתו לארץ. אלה היו ברי המזל במשפחה, כי רבים מאלה שנשארו מאחור נרצחו על ידי הנאצים בטרבלינקה.

כבר בתיכון ובתקופת שירותו הצבאי הצטרף יוסף באופן פעיל לחוג תלמידיו של המחנך וההוגה ד"ר יוסף שכטר ז"ל – שהיה פילוסוף, רב, דיין, תיאולוג, הוגה דעות ומחנך ישראלי, והשפיע מאוד על יוסף ודרכו. יוסף היה עוזרו הראשי של ד"ר שכטר והמביא לדפוס של

ספריו "ממדע לאמונה" (ספר מאמרים בסיסי וחשוב, שבו הוצגו עיקרי גישתו במחשבה ובחינוך), ו"פרקי הדרכה בתנ"ך" (בו סיכם שכטר את גישתו האידיאלית המיוחדת בלימוד התנ"ך ובהוראתו).

לאחר שירותו הצבאי בחיל המודיעין, שימש במשך כשנתיים כמורה למקצועות הומאניים וכמדריך בבית הספר החקלאי התיכון "עיינות" שעל יד נס ציונה – שהתמקד באותן שנים בקליטת נוער עולה ובני נוער מעיירות פיתוח, מערים, ממושבים ומקיבוצים; והעסיקם בחינוך, בלימודים תיכוניים ובהכשרה חקלאית.

במשך מספר שנים היה יוסף המרכז והגזבר של גרעין "יובל" והיישוב "יודפת" (בתקופת ההכשרה ולאחר העלייה על הקרקע). הוא היה בא הכוח של הגרעין והיישוב במוסדות ההתיישבות והמדינה. הוא היה פעיל במסגרת מחלקת הנוער של "איחוד הקבוצות והקיבוצים" בתנועת הצופים, והיה ממונה מטעם המוסדות המיישבים כיו"ר הוועד המקומי של כפר העבודה (יישוב העולים) "שגב" (שעל יד יודפת).

באותן שנים החל יוסף להיות פעיל וחבר גם בגופים מנהלים של תנועות להתחדשות חברתית ודתית, ומאז ועד שעמד לו כוחו עסק והיה מעורב בצורה עמוקה בטיפול ההבנה בין בני העמים והדתות בישראל ובקידום יחסי האנוש ביניהם. הוא יזם כנסים וימי עיון בנושא הסובלנות בין העמים, ביחסי רוב-מיעוט מתוקנים ובשאלת דו-הקיום והחינוך לשלום – נושאים שבנפשנו גם היום.

הוא עשה רבות למען קיום מפגשים בין יהודים לערבים (מבוגרים וצעירים), לקידום הדיאלוג ההדדי ולעקירת דעות קדומות וסטראוטיפים. מספר דוגמאות: היה מיוזמי הקמת "בית קדם" בעכו (מרכז יהודי ערבי), ממייסדי וממפעילי "נווה שלום" וסגן יו"ר הוועד המנהל שלו, סייע בהידוק קשרי תרבות בין אנשי ערד ובין האוכלוסייה הבדואית באזור, ערך ירחונים וכתבי עת בנושא, תרגם ספרי הגות דתית וכללית, והיה שנים רבות המזכיר הכללי של הוועד הבין-דתי בישראל.

כל חייו עסק יוסף בתחום חברתי, התרבותי והחינוכי, ותרומתו הרבה לטיפוח קשרי אנוש בין העולם היהודי, הנוצרי והמוסלמי השפיעה על רבים.

מבחינתי היה יוסף (כמו אביו לפניו) שליח ציבור, והקדיש את חייו לטובתו. אך, לצערי, דבר אחד יוסף לא עשה מה שאנשי ציבור רבים עושים – הוא מעולם לא עשה לביתו; ועל כך שילם מחיר כבד.

בראשי פרקים ששרבט יוסף על מספר דפים, תחת הכותרת "כאלה היו חיי" סיפר לנו על הדברים שהשפיעו על חייו וגם על הימים הקשים שעבר.

פרק א': מאין באנו

סיפורה של המשפחה: אבא, אימא, יהודי קלצה (בפולין), מסורת וציונות, העלייה לארץ, חבלי קליטה והתערות.

פרק ב': לאן הלכנו

חלק ראשון: הפגישה עם שכטר ומורשתו והשפעתה עליו; הצבא ומסירות הנפש; הפנייה להתיישבות לגרעין יובל וליודפת; החיפוש המתמיד אחר משמעות והגשמה עצמית.

חלק שני: המשימה: אחווה בינדתית – אחווה בלי גבולות ומסגרות בין בני דתות אברהם; ניסיונות למפגש ולדו-שיח.

חלק שלישי: יוזמות שקרסו, דעיכה, פרידה, בדידות – בלי הערכה, בלי פרנסה. קיום בכוח האמונה והתקווה – על סף הייאוש.

יצירת חייו הייתה להיות מחנך בחיים, לשם החופש. החיים כחיפוש – בקשת דרך.

ולבסוף – מעין צוואה לממשיכי הדרך: לא לרדוף אחר כסף, מעמד, תמורות; לעשות מלאכה נאמנה.

כזה היה יוסף – יהי זכרו ברוך.

אלי רביד (ליישי) – התפרסם באתר של בני קריית חיים

יוסף עמנואל, אישה של הדרה שפיגל-עמנואל, הלך לעולמו.

יוסף הוא מהקבוצה אשר הקימה בסוף שנות החמישים את "יודפת" שבגליל התחתון. מספר חברים נפלאים מהגרעין הזה צורפו לגרעין שלנו, גרעין "רעות", לטירונות בבית דראס ולתקופת השירות בנח"ל.

יוסף עמנואל נטמן באדמת היישוב "נווה שלום" – סמוך ללטרון – יישוב מעורב (מרצון) של ערבים ויהודים, שיוסף היה ממקימיו.

היה אדם תמים וישר דרך אשר עשה לטובת הכלל ושכח לעשות לעצמו ולביתו...

יהי זכרו ברוך.

אן לה מנין (מהאבות [והאימהות] המייסדים של נווה שלום)

בקורות החיים העשירים של יוסף עמנואל מופיע השם "נווה שלום" – וואחאת אל סאלאם", הכפר שייסד האב ברונו הוסאר, ובו חיים יהודים וערבים ישראלים.

יוסף עמנואל היה ידידנו ויועצנו מתחילת דרכנו; הוא חלק עמנו את ניסיונו העשיר בחיים קהילתיים, שאותם חווה כאחד מהאבות המייסדים של יודפת – בצפונה של ישראל.

יוסף הכיר אנשים רבים בעלי השפעה בשכבות השונות של החברה בישראל. "ובהתמדה וללא לאות ידע לעשות את דרכו במבוך האדמיניסטרציה ולזעזע את האפתיות הבירוקרטית" (מתוך האוטוביוגרפיה של ברונו הוסאר).

יוסף תמך בנו עד סוף חייו, מאמין בהצלחת הפרוייקט שלנו ומעולם לא זנח את הכפר, למרות חילוקי הדעות בינינו שהניבו בסופו של דבר פרי.

עם ברונו הוסאר
With Bruno Hussar

בשנות ה-90 של המאה שעברה, כאשר נידונה האפשרות להקים מרכז ללימוד כתבי הקודש, ולאור החוויות שחווינו בארץ, ובעיקר בנווה שלום, היה זה יוסף שייעץ לנו פעם נוספת והיה חבר פעיל במימוש הפרוייקט. יחד ארגנו את התכנית, את הנושאים ואת המרצים. יחד הזמנו את המשתתפים. ידיעתו הרחבה הבטיחה את הצלחתו של הפרוייקט. בלעדיו הדבר לא היה קורם עור וגידים. מאז גדל הפרוייקט והיה ל"מרכז רוחני פלורליסטי". ויחד עם "דומיה" – כיפת ההתבודדות – הוא הוסיף ממד חדש וחיוני ל"נווה שלום" – וואחאת אל סאלאם".

עזרתו הרבה, תמיכתו המיוחדת ובעלת ההשפעה ניתנה ללא תמורה, בצניעות ובענווה שאפיינו את יוסף. מאז ש"עזב" אותנו, נפגשתי אותו פעמים רבות, תרה אחר עצתו, רוצה לשתף במחשבותי את האיש שהיה קרוב לי בדרכים שונות ומשונות... הזדמנויות רבות שניקרו בדרכי הביאוני להעריך את סבלנותו הרבה ואת אצילות נפשו בשעה שחווה טראומה פיסית. בכל השנים שבהן פעלנו יחד לא שמעתי אותו

מכאיב לאיש בביקורתו ותמיד דיבר עם הסובבים אותו בהגינות
ובהבנה.

יוסף היה חבר ואח לכולנו. הוא אהב את ברונו הוסאר, שהשיב לו גם
הוא אהבה...

ינוח על משכבו בשלום, האיש שהאמין בכוחם של החיים ובמשכם.
זכרו יהיה עמנו תמיד ונוכחותו בפרויקט שאליו היה קשור לא
תיעלם.

תודה לך, יוסף!

ג'ון פאולין – יוסף שאני זוכרת

לא זכור לי מתי פגשתי את יוסף עמנואל לראשונה, אך החותם
שהשאיר בי לא יימחה.

שנות עבודתי באגודה להבנה בין-דתית בישראל, שיוסף היה המזכיר
הכללי שלה, היו עשירות בהתנסויות, במפגשים עם אנשים מופלאים
(שנמשכו אל יוסף) ובהתבוננות בכוח הנפשי ובחזון שהניעו אותו
להוציא את רעיונותיו מן הכוח אל הפועל. האידאליזם של יוסף היו
רחבי ידיים, נוסקים אלי-על ועמוקים כנפש האדם; ומטרתם הייתה
קידום השלום וההבנה בין בני האדם, ובאופן מיוחד בפינתו הקטנה
ישראל – בין יהודים לערבים ובין בני העדות הדתיות השונות:
יהודים, מוסלמים, נוצרים, בהאים ודרוזים. הוא עסק רובו ככולו
בארגון מפגשים בין-דתיים בין בני דתות שונות בישראל ומחוצה לה,
הקדיש את מעייניו לקידום קבוצות דיון של יהודים ונוצרים
בירושלים ובערים אחרות, למפגשים בין צעירים בני דתות שונות,
להכנת תכנית לימודים למשרד החינוך ("חינוך לשלום")
ולפרוייקטים אחרים. הוא היה מוכן להושיט יד לכל יוזמה שעתידה
הייתה לקדם את השלום.

מימוש הרעיון האוטופי של האב ברונו הוסאר להקים יישוב שבו יחיו
בני שלוש הדתות המונותאיסטיות זה לצד זה ויתמודדו עם

בעיותיהם בנועם, היה אחד מפרוייקטים אלה. יוסף השקיע הרבה ממרצו ומיכולותיו בעזרה לברונו ולאנשי צוותו להגשים את חלומם. ואכן "נווה שלום – וואחאת אל סאלאם" הוקם, והיישוב הולך ופורח.

יוסף לא הצטמצם בזירה המקומית. הוא עסק בארגון ועידות שעניינן היה הבנה בין-דתית בארצות שונות באירופה, ביבשת אמריקה ובמזרח הרחוק. הוא סייע להקמתן של אגודות יהודיות-נוצריות באותן ארצות, תוך שיתוף פעולה עם המועצה הבינלאומית לנוצרים ויהודים (ICCJ) – בה היה חבר פעיל ומשפיע – שהוקמה ב-1947 ושמרכזה בבית מרטין בובר בהפנהיים (Heppenheim) שבקרבת פרנקפורט, גרמניה.

בנוסף לקידום הדיאלוגים בין בני דתות שונות, הקדיש יוסף זמן רב ומחשבה מעמיקה לטיפול לימוד התנ"ך בישראל ומחוצה לה.

פרוייקט חביב על יוסף היה קורס מיוחד ללימודי תנ"ך ויהדות שניתן לאנשי כמורה אפריקאים, שמדי שנה הגיעו למספר חודשים לאוניברסיטה העברית, ירושלים. בין חברי קבוצות הכמרים היו בני כל הכנסיות הנוצריות באפריקה, והסמינרים התקיימו שנה אחת בצרפתית ושנה שנייה באנגלית. בקורסים לימדו בכירי המרצים מהאוניברסיטה וממוסדות לימוד אחרים תנ"ך ויהדות. המשתלמים האפריקאים למדו עברית, והשתתפו באירועים שקירבו אותם לחיים בישראל ולאזרחיה.

הסטודנטים ביקרו באתרים תנ"כיים בסביבות ירושלים וברחבי ישראל, בחפירות ארכיאולוגיות ובמקומות הקדושים לנוצרים. היה לי הכבוד לקחת חלק בארגון הקורסים האלה, בהדרכתם ובפעולות אחרות של האגודה להבנה בין-דתית. בזמן הסיורים הקפדנו לבקר באזורי פיתוח. בנגב, לדוגמה, ביקרנו במקומות שבהם פותחו אמצעים להישרדות במדבר (בתי בוץ המותאמים לאקלים מדברי, שיטות השקיה לאזורים צחיחים וצמחים שאוקלמו לתנאי מדבר).

יוסף שיתף פעולה עם המחלקה לשיתוף פעולה בינלאומי במשרד החוץ, שמימנה את הפרוייקט הזה יחד עם תורמים פרטיים. שיתוף

פעולה עם הממשלות השונות היה חשוב על מנת להשיג ויזות יציאה מארצות אפריקה, שלחלקן לא היו קשרים דיפלומטיים עם מדינת ישראל.

כל התגובות שקיבלנו מהסטודנטים עם שובם לארצותיהם היו חיוביות. החוויות שחווינו בישראל הטביעו את חותמן על יחסם לכתבי הקודש ולמדינת ישראל. לא רק סיפורי התנ"ך קרמו עור וגידים כשהם פסעו בעקבות האבות והנביאים וביקרו במקומות שבהם לימד ישוע את קהל תלמידיו, גם הדיונים עם מלומדים ישראלים על ההתפתחויות האחרונות בארכיאולוגיה, על הבלשנות, ההיסטוריה ופירושי התנ"ך השונים עזרו להם רבות בעבודתם עם שובם לקהילותיהם.

הסתלקותו של יוסף היא אבדה גדולה לא רק לשאיפתו לטפח הבנה בין יהודים, נוצרים ומוסלמים ברחבי העולם אלא גם לשאיפתו לשלום בישראל.

רותי אבידור (מראשוני מתיישבי יודפת וגיסתו של יוסף)

בחינו יש מושגי זמן כמו עבר, הווה עתיד. קשה לנו לחיות בהווה המתמשך. כשאנשים קרובים לנו או ידועים נשמטים ממערכת חיינו – נפקחות לרגע עינינו ואנו יכולים לראות, בין שאר הקשיים שלנו, את יכולתנו לדבר אודות אנשים אלה בלשון עבר. יוסף עמנואל (מנלה) הוא אחד מאנשים אלה. חותמו בארץ החיים ניכר ומעורר פליאה בין יודעיו וגם בין אלה שלא ידעוהו.

סיפורו מתחיל כסיפור יהודי קלאסי: נולד בפולין לפני כשמונים שנה, ובילדותו עלה עם משפחתו – הוריו ואחותו הגדולה (אחותו הקטנה נולדה כבר בארץ) – לישראל, לחיפה. לכל אחד כישרון משלו, ייחודיות משלו, ושאר מתנות שקיבל כשבא לאוויר העולם. אצל יוסף התחברו כישרונותיו-מתנותיו באופן ובאופי מיוחדים במינם. מעולם לא ניצל כישרונות מיוחדים אלה לטובתו הפרטית-אישית. עוד מהיותו ילד קטן הייתה בו זיקה בעלת כיוון מיוחד למה שבימינו כבר לא כל כך בשימוש: לטובת האנושות.

בהיותו תלמיד מחונן בבית הספר הריאלי בחיפה, דבקה נפשו במורו, ד"ר יוסף שכטר. אליהם הצטרף מספר קטן של תלמידים נוספים, ויחד היו עוסקים במה שד"ר שכטר כינה "הנקודה הפנימית" הקיימת אצל כל אחד ואחד, אך אינה מוצאת את ביטוייה, או את דרכה, בחיים האישיים והחברתיים. ד"ר שכטר היה אדם מעמיק ורב גוני. אנגלית לא ידע – "רק" גרמנית, עברית, אידיש (ואולי פולנית). הוא היה בין אנשי החוג הווינאי בשעתו, עלה לישראל, ועסק שנים רבות בחינוך ובכתיבה: החל מפרשנויות מעניינות לכתבי הקודש – התנ"ך, המשנה והתלמוד, וכלה בהשגותיו לגבי כל הקשור בהחייאת אותה "נקודה פנימית" – יהודית וכלל אנושית. תלמידיו היו מתרגמים עבורו מאמרים מכל קצוות תבל. ביניהם יוסף עמנואל, שידע שפות רבות על בוריין (לרבות ערבית, שעזרה לו בעבודתו במודיעין הישראלי) ועוד שפות שבזכותן היה מתרגם לעברית כתבים מעניינים.

באותו זמן (שנות החמישים של המאה העשרים) לא ידעו רבות בישראל אודות זן בודהיזם, אודות אקולוגיה וכדומה. המאמרים המתורגמים על ידי תלמידיו (מאת קירקגור, אריך פרום, היינריך פון קלייסט, כתבי קודש מהמזרח הרחוק שהתפרסמו באנגלית, דברי רבנים ידועי שם מכל הדורות, ועוד ועוד) הביאו את תלמידיו למסקנה שאדם אינו יכול להגיע למשהו רציני בחייו אלא עם אנשים נוספים, בחיי עדה. השתלשלות הדברים ארוכה ומעניינת, אבל בסופו של דבר, אחרי טלטולים ונפתולים רבים, קם גרעין "יובל", שחיפש מקום קבע להתיישב בו ולנסות הלכה למעשה לקיים חיים שבהם הקשר בין העולם הגשמי לרוחני הוא קשר חי.

עם חיילי גרעין נח"ל – בשורה העליונה, שלישי מימין
(כורע – ראשון מימין: איתן ורדי, שערך קונצרטים לכבודו של יוסף)
With soldiers of Nahal – in the top row, third from the right

יוסף עמנואל היה המבוגר בינינו, ובדרכו השקטה והבטוחה פילס דרך אל המוסדות המיישבים, עד שהשגנו את המקום שבו אנו נמצאים כבר למעלה מחמישים שנה. אמנם הקרן הקיימת לישראל קיוותה שנהפוך לכפר יערנים, שיעסוק בשיקום היערות המנוונים באזור, אבל לא כך היה (וזה כבר מסיפור אחר...). יוסף גם עזר ליישוב היהודי היחידי באזור, שגב, לקומם את התפוררותו (הבלתי נמנעת) ולחלץ את תושביו מבעיותיהם.

לימים עבר יוסף לירושלים, וקיבל על עצמו את תפקיד המזכיר הכללי של האגודה להבנה בינדתית. איני באה מתוך עמדת "שופט", אבל אנשים רבים, אפילו אם כוונותיהם טובות, אינם יכולים להימנע מגילויים אישיים לא קלים. הדבקות של יוסף במטרה, ויכולתו לגבור על הקשיים מבלי לשקוע בהם הן אמנות בפני עצמה. הוא גם השתתף בהקמת "נווה שלום", ניסיון להקים יישוב יהודי-ערבי, שם גם הובא למנוחות.

אי אפשר שלא להזכיר את ה"עזר כנגדו", את הדרה, שהייתה שותפתו הנאמנה והמסורה בכל פעליו, וליותה אותו במסירותה הבלתי נדלית עד ליום מותו.

במותו אפשר להתקשר יותר לברכה "תהא נשמתו צרורה בצרור החיים". אמן.

זאב (צ'רלי) גרינבאום: יוסף עמנואל, פועלו והקהילה המסורתית-משפחתית בבית הכרם, ירושלים

יוסף עמנואל (1933-2013) הלך לעולמו בט"ו סיוון, תשע"ג (28.5.2013), כמה שבועות לאחר שחגגנו את יום הולדתו השמונים.

כפי שהוזכר בהספד שכתב אחיינו ישראל וגנר שנשלח אל חברי הקהילה ובביוגרפיה שהפיצה אשתו הדרה שתיבדל לחיים ארוכים וטובים, יוסף היה איש רב פעלים שעשה עבודה חלוצית בקידום תפיסה נאורה של היהדות. פעולות אלה כללו התיישבות בארץ המשקפת ערכים של חלוציות ורוחניות לפי תורתו של מורו ורבו בבית הספר התיכון הריאלי בחיפה, יוסף שכטר. הן גם כללו קירוב לבבות בין יהודים ללא-יהודים בארץ ומחוצה לה. לשם כך היה יוסף שותף לייסוד היישוב יודפת בגליל, ולאחר שנים היה שותף לייסוד נווה שלום לא הרחק מלטרון. נווה שלום הוא היישוב היחיד בארץ שבו שותפים יהודים וערבים על בסיס שוויוני. עד היום מקדם נווה שלום את המטרה של דו-קיום בכבוד של שני העמים דרך בית הספר לשלום המנוהל שם, שבו השתתפו בסדנאות דו-שיח אלפי בני נוער יהודים וערבים במרוצת השנים.

בירושלים היה במשך שנים המזכיר הכללי של האגודה להבנה בין-דתית בישראל, ארגון שקידם את המפגש וההבנה בין יהודים, נוצרים ומוסלמים. יוסף יזם מפגשים, כינוסים וסיורים למען מטרה זו. פגשתי אותו לראשונה בפעילויות אלה. התרשמתי מן הדבקות שלו למטרה של דו-קיום, ההשקעה הגדולה שלו בפעילות של האגודה, ותשומת הלב שלו לכל פרט הקשור לפעילויות אלה.

בשנים האחרונות של חייו עברו יוסף והדרה לגור בבית הכרם, והצטרפו לקהילה המסורתית-משפחתית בבית הכרם. יוסף הקפיד לבוא לתפילות במשך תקופה ארוכה. במשך הזמן הזה הוא והדרה היו בין הראשונים לבוא בשבתות בבוקר. יוסף הכיר ושוחח עם אנשים בקהילה והשתתף בישיבות של הקהילה. אך בגלל האופי השקט והצנוע של יוסף, היו כאלה שלא הכירו אותו ואת פועלו בעבר.

יוסף היה בולט בין האנשים המעבירים דברי תורה על פרשת השבוע לקהילה. דברי התורה שלו היו מוכנים למופת, וכפי שניתן היה לצפות מן הרקע שלו, הם שילבו היבטים של רוחניות ואוניברסאליות של היהדות, בנוסף לתרומתו של יוסף להבנת ה"פשט" של הכתוב. באחד הנאומים שלו הוא סקר את עיקרי הגישה של יוסף שכטר. אחר כך ביקשתי מיוסף לעיין בספר של יוסף שכטר, והוא נתן לי בהשאלה את הספר שיצא לאור הודות למאמציו של יוסף (עמנואל). למדתי מן הספר הרבה, וברור לי ששני ה"יוספים" פיתחו גישה ארץ-ישראלית ליהדות שהיא מקורית ופתוחה, זו שמקבלת את הזולת כפי שהוא. זו גישה שאנו זקוקים לה מאוד היום.

יוסף חלה ונחלש בשנים האחרונות לחייו, והיה מאושפז במחלקה הגריאטרית בבית החולים "הרצוג", שם קבל טיפולים רבים. יוסף תמיד שמר על מצב רוח והדרה דאגה לו לכול, אך בשל מצבו לא יצא כמעט את בית החולים.

בביקורים שלי אתו היינו מדברים על נושאים רבים: מצב האומה, ספרות, יהדות, יחסים בין יהודים לערבים. אך יוסף תמיד שאל ראשון על הקהילה, על הפעילויות, על האנשים. הקהילה הייתה חשובה לו, והוא ראה בה חלק מן הפעילות הציבורית והחברתית שלו. אני מצטער שלא הגעתי יותר לבקרו, כל פעם למדתי ממנו. לפחות פעמיים ארגנה הדרה קונצרטים לכבודו בימי הולדתו, בהשתתפות מוסיקאים דגולים שהכיר יוסף. אירועים אלה רוממו את רוחו של יוסף, ונהנו ממנו חברים והשוהים בבית החולים.

לפני כמה שבועות הייתה מסיבת יום הולדת ליוסף ב"נווה שלום", שבה נכחו חבר הקהילה פרופ' חיים אבני ואנוכי. היו שם אנשים שהיו עם יוסף בשלבים שונים בחייו שהיו שותפים לפעילותו, אנשים

שקטים וצנועים כמוהו. חיים דיבר שם על הקשר בין יוסף לבין קבוצות מבקרים מאמריקה הלטינית. יוסף העלה כמה זיכרונות, והוסיף פרטים חשובים לנאמר על ידי אחרים.

לאחר שבועות ספורים, התקבצנו ללוויה של יוסף. היו בה אותם האנשים, בתוספת כמה צעירים יותר מנווה שלום ובני משפחה. גם ההלוויה הייתה בנווה שלום. שוב נאומים, אך הפעם לזכרו של יוסף, שוב על ידי האנשים השקטים והצנועים, שכמו יוסף היו אנשי מעשה של בנייה פיסית ורוחנית. הייתה גם שירה של תהילים. חבל רק שלא יכולנו הפעם לשמוע את יוסף.

הקבר של יוסף בבית העלמין של נווה שלום הוא ליד הקבר של האח הנוצרי-דומיניקני ברונו הוסר, המייסד והרוח החיה במשך שנים של נווה שלום. לא הרחק משם נמצא הקבר של אחמד חגי'אזי, פעיל דו-שיח ושלום, ובנו אדם בן ה-11, חברים בנווה שלום, שנהרגו בתאונת דרכים טרגית לפני כמה חדשים בזניזבר שבמזרח אפריקה. הנה נקברים באותה פיסת אדמה יהודים, נוצרים ומוסלמים, שפעלו בחייהם למטרות של דו-קיום, דו-שיח ושלום. כמה שונה מן המציאות המרה בענייני חיים ומתים בארצנו.

מבחינה חומרית, לא היה ליוסף בסוף ימיו כמעט כלום. הכול הלך לאחרים ולמטרות ההומניטאריות שאותן שרת. אך בנשמתו היה יוסף אדם עשיר, והוא התחלק בעושרו עם כל דורש. אנו זקוקים לעוד אנשים רבים כמו יוסף, והדוגמה שלו חייבת להיות נר לרגלנו.

להדרה ולמשפחת יוסף עמנואל, נחמות ותפילות לבשורות טובות מן הירושה הרוחנית של יוסף.

חבל על דאבדין ולא משתכחין. יהי זכרו ברוך.

קטעים מתוך "היעלים של עין גדי" (The Wild Goats of Ein Gedi) מאת הרברט ויינר

הכמיהה הישראלית ל"משהו"

שם, בפגישה של "אמנה"¹, נתקלתי באדם שהותיר בי רושם שאולי הוא-הוא יהיה הישראלי הרוחני החדש. היה זה מנהיגה של קבוצת "יובלים" שעבדה בשדות הכותנה הלוהטים של עמק בית שאן. ראיתי שם בחור נאה עם עיניים גדולות ושער שחור פרוץ, ראשו נח על משענת הכיסא שלפניו. הוא הבחין בי מתבונן בו, חייך ומשך בכתפיו – "דיבורים", לחש, כמו מתנצל על שהדיבורים אינם מעניינים אותו.

בסיום המפגש טיילנו ברחובות ירושלים, ויוסף מנלה סיפר לי על הקבוצה שלו. הוא השתדל לא להגזים בתיאור אפשרויותיהם באותו זמן. בעצם הייתה קבוצה זו נתונה באותם ימים במשבר ארגוני. חברי קבוצה רבים התגייסו לצבא, ומבין הנותרים היו כאלה ש"נתנו את רובם ככולם" ליוגה ולחידושים רוחניים אחרים. לקבוצה לא היה מנהיג קבוע ולא מקום התכנסות קבוע, והם נדדו זמן רב מבית לבית בחיפוש אחר מקום קבוע. ולמרות זאת קיווה מנלה שהתנסויותיהם יעלו פרי. הם לא שאפו להתפתח ולהיות תנועה גדולה; אולם, יש מקום – חשב מנלה – גם לקבוצות קטנות כמו שלהם, קבוצות שאם דרכן תצלח הן עשויות להיות דוגמה לקהילה הכללית, מצב עדיף על זה של הטפה.

האידיאולוגיה של הקבוצה, לדברי מנלה, הייתה פשוטה, ואפשר שהיא עשויה להישמע בנאלית. גרעין "יובלים" (לימים גרעין "יובל") רצה לגבש עדה שתתבסס על אהבה וחברות, מקום שבו כל חבר וחבר יוכל לממש את המטרה החשובה ביותר בחייו – מטרה שלדעתם קשורה למודעות לקיומו של "דבר מה גדול מהחיים". יותר מכול רצו חברי הקבוצה של מנלה לגשר על הפער בין האידיאלים שבהם האמינו לבין חיי היום יום.

¹ חוג חשיבה שבו פגש יוסף את ברונר

הבחירה בקיבוץ כמקום שבו יגשימו התחדשות רוחנית עורר בימים ההם הדים, כי באותן שנים היה הקיבוץ שקוע ראשו ורובו במשבר, ועולים חדשים וצעירים עירוניים כבר לא נמשכו לצורת חיים זו. בתנועה הקיבוצית היכו על חטא: "אימצנו אידיאלים עירוניים והפכנו ליישובים בורגניים המשלמים מס שפתיים לאידיאלים של יחסי אנוש ומטרות רוחניות שהיוו את הבסיס לקיבוץ". לטענת הישראלים הפער בין האידיאלים המקובלים לבין חיי היום-יום בעיר ובקיבוץ, הפער בין חיי החברה לבין חיי הפרט, היו עיקרו של משבר ערכים זה. על רקע ויכוח זה הניסיונות של קבוצתו של מנלה להתמקם דווקא בקיבוץ קיבלו משמעות מיוחדת.

למחרת, באחת ההתכנסויות של "אמנה", פָּרַשׁ מנלה בפירוט רב יותר את השגותיו של גרעין "יובל" על הדור הצעיר. מרבית חברי הגרעין היו צברים, בוגרי בתי ספר עירוניים, בניהם של הורים חילונים. מה שהביאם להקים את הקבוצה היה דבר פשוט: "שאלנו את עצמנו, כשעמדנו על סף של חיים בוגרים, מה על אדם לעשות בעולם הזה? אנחנו לא רוצים סתם לחיות ולהמשיך את הקיים כפי שהוא. רצינו להגיע לשורשם של דברים, להבין אותם, לחוש אותם".

מנלה הסביר שחיי העיר לא מושכים אותם, כי "בעיר האדם בודד. יחסיו עם בני אדם מתבססים על יחסים מלאכותיים, על העמדת פנים, ואף על אדישות מוחלטת"; וגם החיים בקיבוצים ובמושבים לא נראו להם שונים בהרבה. מטרתם הייתה להגיע לרמה גבוהה יותר של קיום פיסית, לנוחות רבה יותר. קבוצתו גם סברה שלא המחויבות לעם ולמדינה היא זו הצריכה לעמוד במרכז חייו של אדם. לאחר דיונים ושיחות ממושכים בינם לבין עצמם, בהדרכתו של ד"ר יוסף שכטר, מורה בכיר בבית ספר תיכון בחיפה, החליטה קבוצתו של מנלה להקים יישוב שיתופי במטרה להגיע ליחסים עמוקים עם מה שנשגב מבן האדם – עם אלוהים. הם החליטו שרצוי שרעיונם לא יישאר "במסגרת של ויכוח מתמשך אלא יש לממשו בעשייה". מנלה רשם מיד כמה מהרעיונות שיש לדון בהם וכדאי לממשם. הם החליטו להקדיש את עצמם לחקלאות, מה שיעזור לחברים להבין טוב יותר את תחושת היותם "חלק מהיקום הקוסמי של מעגל החיים". הם ניסו להחדיר משמעות לעבודתם בעזרת טכניקות שונות. לדוגמה, בבוקר לפני צאתם לעבודה היו מקדישים זמן

למדיטציה, "כי חשוב בעיניהם להתקרב זה לזה, להיות מודעים לעצמם, להיות ערים לעצמם. אדם משנס את מותניו כדי לתת משמעות מלאה לעמידתו מול העולם".

בעת עבודתם השתדלו חברי הקבוצה לשים דגש על קצב עבודתם, לא להתחיל את העבודה בצורה שיסיימו אותה עייפים, לשים לב לכך שכל רגע ורגע יהיה בעל משמעות. בערבים היו עתות להתבודדות, ולעתים אף לתפילה בציבור. תפילתם הייתה קצרה – "תפילה ארוכה היא סימן להתנוונות". הם ציינו את השבת, אך באופן שונה מהמקובל בחברה האורתודוקסית או בקיבוצים החילוניים. מחד גיסא הם אינם נוסעים לטייל להנאתם בשבת כפי שנהוג לעשות בקיבוצים הישנים, "כי להתרחק מהבית זה מנוגד לרוחה של שבת". מאידך גיסא, בשבת בבוקר הם אינם מתפללים בציבור כמו האורתודוקסים, אלא מחפשים מקום פרטי, מקום למדיטציה. בתחילה הם אכלו את ארוחת הצהריים שלהם בדממה, אך לאחרונה הקלו במנהג, אם כי הם עדיין נמנעים מהדחף לדבר על מנת לדבר. הם חוגגים את החגים הדתיים העיקריים, מנסים לחוש את המשמעות המיוחדת של כל אחד מהם. לדוגמה, יום הכיפורים הוא להם הזדמנות להתחדשות, יום של מאמץ מיוחד "להרחיק אלמנטים דמוניים" שהצטברו בתוכם במשך השנה. אצל הפרטים והקבוצה האלמנטים הדמוניים האלה לבשו צורות שונות – "ריק פנימי, התכחשות לרעיונות ולערכים, ציניות, חמה, חולשה, יחסים יגעים בין אדם לחברו, ועוד. "הם צמו ביום הכיפורים וכשהתרחצו בבוקר אותו יום היה משהו בעל משמעות סמלית בכך".

הם רצו שדרך חיים זו תביא להם שקט פנימי. "מצב זה של שקט פנימי", אמר מנלה, "הוא המקום שבו נפגשים אלוהים והנפש. העולם רוצה רעש והסחת דעת ופחד משלום. אם נגיע לאמונה בסיסית, פונדמנטלית, לאחדות העדה, לחיי פשטות ועבודה, תבוא השמחה. השמחה היא תחושה שיש מטרה לחיים".

כל המחשבות האלה לא היו מקוריות, הודה מנלה כשחיוך רגוע מאיר את פניו. ניתן למצוא אותן במסורות הודיות, סיניות, ונוצריות קדומות. אך ניתן למצוא אותן גם במסורות יהודיות; ולעתים "הקשר עם מסורת לא יהודית עוזר לנו להבין טוב יותר סמלים

וביטויים שנשכחו במסורתנו מפני השימוש הרב בהם". וכך, לעתים קרובות דנה הקבוצה בספרות אקזיסטנציאלית, בכתבים הודיים ובכתבים נוצריים לצד עיסוקם במקורות יהודיים.

מנלה, שהיה מודע לכך שמאזינו עשויים לחשוב שהוא אינו מנהל אורח חיים יהודי, סיים את דבריו בציטטה מדבריו של א"ד גורדון: "היהודים הם הראשונים מבני האדם שחיו, חשבו והאמינו באלוהים, באדם, בחיים; ומפני היותם יהודים כינו את אורח החיים שטיפחו בשם יהדות. וכך גם אם יהיה לנו מה לומר על דברים גדולים בעולם, ואם ניצור אורח חיים אמיתי – גם זה ייקרא יהדות".

בסיום דבריו חלק מנלה כבוד לד"ר יוסף שכטר, המורה שבהשראתו התכנסה הקבוצה, והיה מדריך הרוחני למרות שלא חי עמם. ד"ר שכטר השתתף במפגש ב"אמנה". הוא היה אדם כבד גוף, בעל פנים סמוקים וקול יבש, נחוש בדעותיו. אדם בעל אישיות נמרצת. בעידן אחר הוא יכול היה להיות מנהיגה של דת חדשה. שכטר, שעמו שוחחתי לאחר המפגש, היה מודע למחשבות כאלה.

"אין לי מספיק מנא – כוח על-טבעי – למרות שבעניינים אחרים אני בסדר. עם כסף למשל, אני בסדר. הוא לא משחק כל תפקיד בחיי. גם בעניינים אחרים אני בסדר – אך מה שדרוש הוא המנא הזאת". שכטר נהג לפקוח את עיניו ולהשתתק כדי להדגיש את משמעות הערותיו.

מאוחר יותר מצאתי כמה מהכתבים של שכטר והבנתי עד כמה למושג המנא, העל טבעי והישיר, היה חלק חשוב במחשבותיו. "לעדה יש אנרגיית קיום אקזיסטנציאלי", כותב שכטר, "יש בכוחה להתמודד עם תופעות אוניברסאליות המאפיינות את כל החברות של בני האדם – ניצחון המוות על החיים, התפוררות המציאות, תופעת התרת הרסן, האינדיווידואליות, הציניות, התאוה, האירוניות, השעמום, הריקנות, הספקנות, הדמוניות, הפטישיזם וההתגרמות, 'מוות פנימי'".

זו איכותו של עוז שבדרך כלל מתפרש ככוח, אך לדברי שכטר פירוש המילה הוא נוכחות אלוהית, סוג של מנא או כוח החיים, שלדבריו הוא המאפיין העיקרי של היחיד התנ"כי והעדה. "אנרגיה

אקזיסטנציאלית" זו, כשהיא קשורה לצורכי העדה הופכת ל"אחריות – המאפיין העיקרי לחיים הדתיים של אדם".

תוך כדי רפרוף בכתבי שכטר, באם היו אלה ספרים או דפים לצרכים פדגוגיים, ניתן להבחין עד כמה השפיע המחנך מחיפה על מנלה וחבריו, שנקראו גם "שכטריסטים". "הקיבוץ, ההתיישבות הקולקטיבית", אומר שכטר, "הם הפתרון הישראלי לבעיית בני האדם בימינו. אין להתייחס לקיבוץ כצורת חיים המהווה פתרון לבעיות כלכליות או ביטחוניות, אלא יש לבחון אותו מנקודת המבט הרוחנית. זוהי השקפת חיים שמאמצים בטבעיות אנשים צעירים השואפים לשוב לאורח חיים קולקטיבי שהיה קיים בשבטים קדומים ובקהילות שונות לאורך ההיסטוריה; ומטרתם של אנשים צעירים אלה היא להפיח רוח חיים ביחסים החיוביים שבין היחיד לבין הבסיס הטבעי לקיומו".

הדחף שמביא את הפרט להצטרף לקיבוץ, על פי שכטר, הוא רצונו לחיות בהווה. "כל מי שמרכז תקוותיו הוא אך ורק בעתיד, הוא פחדן. הוא רוצה דבר מה אך אין בכוחו לממש את רצונו זה עכשיו, בחייו, בהווה". בדומה לכך, זה החושב כל הזמן על העבר אינו אלא "עמוד זיכרון". הוא אינו חי את חייו שלו, הוא אינו חי בהווה. אדם בוגר בעל כוח פנימי, המקבל אחריות מלאה על חייו, חי בעת הזאת; היום – לא מחר או אתמול. מי ששואף לחיות בהווה מוצא משמעות עילאית בחזרות. עבור אדם זה ההווה והנצח חד הם, הנצח וההווה חד הם. הכול חוזר על עצמו ומתחדש. כל בוקר הוא לנו כמו הבוקר הראשון, השבת כמו השבת הראשונה והעונות השונות הן כמו העונות שחוה האדם לראשונה.

הספרון ממשיך ומסביר ש"אמנה" היא הדרך המסורתית להקמת עדה המעוניינת לבנות צורת חיים כזו. על כל פרט המקבל על עצמו את האמנה הקהילתית לחוות "לידה מחדש". מה שהיה לפרט כאפשרות הופך עתה למציאות. מי שהיה "אדם חזק" הופך ל"אדם אחראי", כי הכוח והחולשה אינם אלא אפשרות שיש לממשה, ואת מימוש כוחו של הפרט בעדה ניתן להשיג כשזה מקבל על עצמו אחריות לעדה ולחבריה. בדרך זו מה שפעם היה "השקפת עולם" הופך ל"דרך חיים".

בעדה כזאת "אנשים החיים יחדיו אינם מלגלים זה על זה, אינם מתייחסים לאחר באירוניה, ואינם נוטשים אותו בכל מצב שלא יהיה; כי הלגלוג, האירוניה, ההסתגרות בתוך עצמך, וכדומה, כל אלה מרחיקים את הפרט לא רק מהקהילה, אלא גם ממקורות חייו, ומונעים ממנו את העז – האנרגיה האקזיסטנציאלית. אלה לוקחים ממנו את שמחת הפרט, וניתן להבחין בהיעדרה של זו כשהאדם נמנע ממימוש התשוקות הפנימיות והמחשבה שבחיו.

אחד הכלים למימוש מלא של החיים בהווה הוא הניסיון לבנות הרמוניה בין חוויות החיים – הפנימיים והחיצוניים – לבין הסביבה הביולוגית והגיאוגרפית. את הרעיון הזה טוען שכטר שלקח ממקורות במזרח. הוא קרא כתבים של מלומד סיני שכתב איך על אדם להתייחס ל-12 חודשי השנה. לדוגמה, אם ציפורים מסוימות מופיעות בעונות מסוימות של השנה, רצוי לשים לב לשירתן ולשלב את המלודיה בשירת בני האדם. צבעם של פרחי העונה ומארג השמיים ותופעות טבע אחרות הינם חלק מ"חוק השמיים והאדמה" שאתו מתאים האדם את פרטי חייו, את דרך עבודתו, לבושו ומחשבתו.

מה שהמלומד הסיני עשה ביחס לעונות השנה בארצו, ניסה שכטר להעביר לארץ ישראל. לדוגמה, מצב הרוח בימי הקיץ הישראלי הוא של "עייפות, מאמץ וציפייה דרוכה לקראת מה שעתיד לקרות. התחושה השלטת היא נגיעה". חוש הראייה ממשיך לתפקד אך הוא מוגבל, כמו גם חוש הריח. הפרחים האופייניים לעונה זו בישראל הם שיחים קוצניים שלפריהם אין ריח. היצור המצוי ביותר הוא ציפור שקולה חזק וצווחני (לפיכך, מציע שכטר, השירים של אותה תקופה צריכים להישמע כמו שירת אותה ציפור). הצבעים השולטים הם החום והלבן, וזה צריך לבוא לידי ביטוי בצבע הבגדים. המזון העיקרי הוא פירות וירקות עסיסיים ולא בשר ודייסות, ו"מעט דברי מתיקה". הצעותיו אלה של שכטר, שהן לא ספק ניסיוניות, מתאימות לדעתו לעונות השנה בישראל.

לוח השנה היהודי, כפי ששכטר הבינו, משקף את המקצב ומצב הרוח של חוק הטבע. הוא מבטא לדוגמה את העובדה שהיום – ובמיוחד

הבוקר – הוא הזמן שבו פוגש אדם את העולם. "אך האווירה בערב היא בעיקרה נסיגה למען הגנה. הלילה הוא עת החושך, "השעה שבה עולות הערכות דין", ככתוב בקבלה. לכן הלילה הוא הזמן המתאים לפגישות קבוצתיות, כי הקבוצה חזקה מהפרט. זה גם הזמן לשירה ולתפילה בקבוצה. הבוקר, מאידך גיסא – לרבות שבת בבוקר – הוא הזמן המתאים להתייחדות הפרט, כי בעת הזאת הפרט אינו זקוק לקבוצה באותה מידה.

שכטר מחלק את הימים, החגים והעונות באופן זה, וציטטות רבות מרמזות על הדרך שבה הייתה בנויה מחשבתו. במידה שיש ל"יובלים" אידיאולוגיה, היא בנויה על ניסיונו של שכטר לרתום את מקצב החיים ואופיים ישירות לחוקי "השמיים והארץ".

זמן קצר לפני שגרעין "יובל" עבר למשכן הקבע בIODפת ביקרתי את מנלה ואת חבריו בשגב, מושב חדש של עולים מרוקאים בגליל המערבי, לא רחוק מIODפת. הם שכרו שם מספר בתים ועבדו באזור. אחדים עבדו בסלילת כבישים ואחרים במערכת החינוך של היהודים המרוקאים.

הגעתי לשגב בשבת לפני הצהריים ומצאתי את מנלה עוזר להכין ארוחת שבת בצריף קטן שהיה חדר האוכל של הגרעין. שתי בחורות חיממו את האוכל וערכו את השולחן. סדר הארוחות של ה"יובלים", הסביר מנלה, הוא מאוד לא רשמי בהשוואה לקיבוצים אחרים. המטבח והמקור פתוחים תמיד. הרעיון הוא שכל אחד מהחברים "ירגיש שהוא חי בבית הוריו".

בצהריים התחילו החברים להגיע לחדר האוכל, משפשים עיניים ומפהקים כמי שזה עתה התעורר משנת השבת. כולם היו בשנות העשרים שלהם, וללא ספק טיפוסים מאוד אינדיבידואליים. מנלה הרים לחם וברך ברכה קצרה – לא האורתודוקסית המקובלת, אלא "אני מודה לך אלוהים על לחם זה". הארוחה עברה במעין שקט שהופר מדי פעם בבדיחות קלות. למרות שהתנהגו בידידות, היה ברור לעין כול שה"יובלים" לא יתנו לזר שבא לבקרם להפר את מנוחת השבת שלהם ולגרור אותם לדיונים על רעיונותיהם או בעיותיהם. לאחר הארוחה פרשו לחדרם, מי לנמנום ומי להאזין למוסיקה

ברדיו. דבר נוסף המבדיל בינם לבין קיבוצים אחרים, אמר מנלה, היה שהם רצו לשמר את היחידה המשפחתית – שהילדים יגדלו בבית המשפחה.

מבעד לחלונות הבית יכולנו לראות את יודפת, המקום שעתיד היה להיות הבית הקבוע של הקבוצה. מנלה היה זהיר באשר לעתיד הקבוצה. הוא היה שמח, אמר, לו היו מקבלים פרסום באמריקה. אולי זה יעניין את הצעירים שם. כששאלתי אם אני יכול לעזור בדרך כלשהי, ענה שספרים העוסקים בסוגיות דתיות, אך בגישה ליברלית, יכולים להועיל. הם זקוקים בעיקר לצעירים נוספים. החיים ביודפת יהיו ללא ספק קשים, לא יהיה זמן לבידור. אבל, אמר מנלה, אין לי ספק שישנם צעירים שאינם נמשכים לבילויים של העיר, המרחיקים אותם מעיקר החיים או ההנאה. המרדף אחר דברים "חדשים" ואחר "בידור" נובע לעתים קרובות מתחושה של ריקנות פנימית ומשעמום. אך בעת השעמום – הוא ציטט את מורו שכטר – חש האדם את הנצח שאינו יכול לממש, ולכן הוא בורח ממנו; אם כי בריחה זו מבזבזת את מהותו ומחזירה אותו ליותר שעמום ולהיעדר הנאה. לדעת מנלה ישנם צעירים – לא רבים – שהרגישו כך, ובכל זאת יתאימו לקבוצה שלו. למרות הזהירות שבה בחן את העתיד הקרוב, לא היה לצבר הצעיר ספק שקבוצה כמו שלו, שבקרוב יהיו חברה תושבי יודפת, תתרום למשבר הערכים בישראל – תרומה שמקורה בהיבט ההיסטורי והגיאוגרפי של הארץ הזאת.

ב-1961 עבר גרעין "יובל" לביתו החדש במעלה הגבעה הסלעית. באחד החדרים הם הניחו על שולחן מתחת לאור שדלק ללא הפסקה שתי ככרות לחם וקערת מים. למקום זה הם באו, לפעמים בגפם, לרגע של מדיטציה לעתים ישבו בדומיה על מזרונים למדיטציה בקבוצה, לעתים שרו. מדי פעם קראו מבחר מיוחד במינו של ספרות – מאמר של קירקגור או סרט או דברים של לאו טסה, יחד עם מבחר של כתבים חסידיים ופרק מהתנ"ך, וקיימו דיון בכתבים. בשבתות ישבו סביב השולחנות ואכלו בדומיה, מביטים זה בזה, מהרהרים בכתות האיסיים כפי שתיארן ההיסטוריון יוספוס פלביוס במאה הראשונה לספירה.

הניסיון של קבוצת ישראלים מחוספסת זו להתעניין בקבוצות פרושים כאיסיים או ביוספוס פלביוס אינו בלתי סביר כפי שזה נדמה. חבורה זאת מזכירה את "הקהילות הנזיריות" שפעלו בתקופות דתיות יותר – קבוצות שאימצו אורח חיים רוחני מסוים או צורת חיים ארגונית כלשהי. הקבוצה הזו קשורה גיאוגרפית ליוספוס פלביוס, כי לא רחוק מביתם ישנם שרידים ארכיאולוגיים – בעיקר של מבצר יודפת, שעליו הגן יוספוס פלביוס לפני שעזב את היהודים ועבר לרומאים. הצעירים קראו להתיישבות הקולקטיבית שלהם, או קיבוצם, בשמו של המבצר העתיק.

קיבוץ יודפת הוא תופעה מעניינת בנוף הרוחני של ישראל המודרנית, ומפגש עם צעירים אלה יכול להוביל לסדרה של מחשבות פרועות. יש בהם דבר מה המזכיר את המצווה "ואהבת את אדוני אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך". ביטוי דתי שרק "הכול" מביא אדם לסיפוקו ולא פחות מזה. אמונתם שהאידיאלים שלהם ימומשו בחייהם, שלא ילמדו אותם אך ורק כדיבורים או עלונים, עשויה להישמע נאיבית ואפילו מוזרה – אך הטכניקה שלהם שאבה את השראתה, מודעותה ואי-מודעותה מהמקורות היהודיים העתיקים ביותר. אך חוששתני שהצברים מיודפת יפטרו אמירה זו כדיבורים בלבד. הם מתעניינים ביותר מזה.

במצפה יודפת, עם הקמתו
In front of the Yodfat observatory